

UY XO‘JALIGIGA OID QUSHLAR HAQIDA FRAZEOLOGIZLAR

Esonova O‘rozgul Abdulfayz qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Uralova Oysuluv Poyanovna

PhD. Dots. Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Xorijiy tillar kafedra mudiri

Annotatsiya: Mazkur maqolada uy xo‘jaligiga oid qushlar nomlari ishtirok etgan frazeologik birliklarning lingvistik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o‘zbek va ingliz tillarida uchraydigan qush nomli iboralarning ma’no ifodasi, obrazlilik darajasi hamda xalqning milliy-madaniy qarashlari bilan bog‘liqligi yoritiladi. Shuningdek, tovuq, xo‘roz, o‘rdak, g‘oz kabi uy parrandalari bilan bog‘liq frazeologizmlarning nutqdagi uslubiy vazifasi va ularning kommunikativ ahamiyati ko‘rsatib beriladi. Frazeologik birliklar orqali xalqning turmush tarzi, qadriyatlar va mentaliteti aks etishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Frazeologizm, uy xo‘jaligi qushlari, zoonim, paremiologiya, semantika, obrazlilik, lingvokulturologiya, idiomatik birliklar, milliy mentalitet, uslubiy xususiyatlar.

Abstract: This article analyzes the linguistic and semantic features of phraseological units involving the names of household birds. The study highlights the semantic expression, level of imagery, and connection of bird-name expressions found in Uzbek and English with the national and cultural views of the people. It also shows the stylistic function of phraseologisms in speech related to domestic poultry such as chicken, rooster, duck, goose, and others, and their communicative significance. The reflection of the lifestyle, values, and mentality of the people through phraseological units is scientifically substantiated.

Keywords: Phraseologism, household birds, zoonym, paremiology, semantics, imagery, linguoculturology, idiomatic units, national mentality, stylistic features.

Аннотация: В данной статье анализируются лингвистические и семантические особенности фразеологических единиц, включающих названия домашних птиц. Исследование освещает семантическую выразительность, уровень образности и связь выражений, связанных с названиями птиц в узбекском и английском языках, с национальными и культурными взглядами народа. Также показана стилистическая функция фразеологизмов в речи, относящейся к домашней птице, такой как курица, петух, утка, гусь и другие, и их коммуникативное значение. Научно обосновано отражение образа жизни, ценностей и менталитета народа через фразеологические единицы.

Ключевые слова: фразеологизм, домашние птицы, зооним, паремиология, семантика, образность, лингвокультурология, идиоматические единицы, национальный менталитет, стилистические особенности.

Kirish

Til jamiyat taraqqiyoti, xalq tafakkuri va milliy madaniyatning eng muhim ko‘zgusi hisoblanadi. Har bir xalqning dunyoni anglash usuli, hayotga bo‘lgan munosabati va asrlar davomida shakllangan tajribasi til birliklarida, ayniqsa frazeologik qatlamda yaqqol namoyon bo‘ladi. Frazeologik birliklar oddiy so‘z birikmalaridan farqli ravishda obrazlilik, emotsional-ekspressivlik va ko‘chma ma’no xususiyatiga ega bo‘lib, xalqning tarixiy xotirasi hamda milliy tafakkurini o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli frazeologizmlar tilshunoslikning muhim tadqiqot obyektlaridan biri sifatida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tilshunoslikda zoonim komponentli frazeologizmlar, ya’ni hayvon va qush nomlari ishtirok etgan iboralarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Bunday birliklar orqali xalqning tabiat bilan aloqasi, turmush tarzi, urf-odatlar va ijtimoiy qarashlari ifodalanadi. Ayniqsa, uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologik birliklar xalq hayotining maishiy va madaniy jihatlarini aks ettiruvchi o‘ziga xos til hodisasi sifatida ajralib turadi. Tovuq, xo‘roz, g‘oz, o‘rdak kabi uy parrandalari inson hayotida qadimdan muhim o‘rin egallab kelganligi sababli ular bilan bog‘liq ko‘plab obrazli iboralar va frazeologik birliklar shakllangan. Uy xo‘jaligiga oid qushlar nomlari ishtirokidagi frazeologizmlar xalqning kundalik hayoti, kuzatuvlari va ijtimoiy tajribasi asosida yuzaga kelgan. Ushbu birliklarda qushlarning tashqi ko‘rinishi, harakati, tabiiy xususiyatlari va inson hayotidagi o‘rni ramziy ma’noda ifodalanadi. Masalan, xo‘roz obrazi ayrim hollarda mag‘rurlik, jangovorlik yoki manmanlikni anglatadi, tovuq obrazi qo‘rqoqlik, tartibsizlik yoki e’tiborsizlik ma’nolarini ifodalashi mumkin. G‘oz va o‘rdak bilan bog‘liq frazeologizmlarda esa sodda ishonuvchanlik, beparvolik yoki kulgili holatlar aks ettiriladi. Bunday obrazlar xalqning uzoq yillik kuzatuvlari va hayotiy tajribasi natijasida shakllangan bo‘lib, tilning badiiy-estetik imkoniyatlarini yanada boyitadi. Frazeologik birliklar nafaqat tilning lug‘aviy boyligini, balki xalqning madaniy xotirasi va milliy mentalitetini ham namoyon etadi. Shu jihatdan uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologizmlar lingvokulturologik va etnolingvistik tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi. Mazkur birliklar orqali inson xarakteri, xulq-atvori, jamiyatdagi munosabatlar hamda axloqiy qarashlar obrazli tarzda ifodalanadi. Natijada frazeologizmlar kommunikativ jarayonda ta’sirchanlik va emotsionallikni kuchaytiruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Mavzuning dolzarbligi uy xo‘jaligiga oid qushlar nomlari bilan bog‘liq frazeologik birliklarning semantik,

uslubiy va lingvokulturologik xususiyatlari yetarli darajada kompleks tadqiq qilinmaganligi bilan belgilanadi. Hozirgi davr tilshunosligida frazeologik birliklarni milliy tafakkur va madaniyat bilan bog‘liq holda o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Shu sababli uy qushlari bilan bog‘liq frazeologizmlarning ma‘no qatlamlari, obrazlilik darajasi va kommunikativ imkoniyatlarini tadqiq etish dolzarb masalalardan biri sanaladi. Mazkur tadqiqotning maqsadi uy xo‘jaligiga oid qushlar nomlari asosida shakllangan frazeologik birliklarning lingvistik tabiati, semantik xususiyatlari va milliy-madaniy asoslarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida qush nomli frazeologizmlarning ma‘no guruhlari aniqlanadi, ularning nutqdagi uslubiy vazifalari o‘rganiladi hamda xalqning obrazli tafakkuri bilan bog‘liq jihatlari yoritiladi. Tadqiqot natijalari frazeologiya, lingvokulturologiya va etnolingvistika yo‘nalishlaridagi ilmiy izlanishlarni boyitishga xizmat qiladi. Shuningdek, ushbu materiallardan oliy ta‘lim muassasalarida frazeologiya va matnshunoslik fanlarini o‘qitishda, lug‘atlar yaratishda hamda tarjima amaliyotida samarali foydalanish mumkin.

Asosiy qism

Frazeologik birliklar tilning eng obrazli va ta‘sirchan qatlamlaridan biri bo‘lib, ular xalqning tarixiy tajribasi, turmush tarzi va milliy tafakkurini o‘zida aks ettiradi. Ayniqsa, zoonim komponentli frazeologizmlar insonning tabiat bilan bog‘liq kuzatuvlari asosida shakllangan bo‘lib, ular orqali turli xarakter xususiyatlari, ruhiy holatlar hamda ijtimoiy munosabatlar obrazli tarzda ifodalanadi. Uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologik birliklar ham xalqning kundalik hayoti va maishiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq holda yuzaga kelgan. Uy qushlari qadimdan inson hayotining ajralmas qismi bo‘lib kelganligi sababli ular til birliklarida ham keng aks etgan. Tovuq, xo‘roz, g‘oz va o‘rdak kabi qushlar insonning turli xulq-atvorini ifodalovchi ramziy obraz sifatida qo‘llanadi. Ushbu frazeologizmlarda qushlarning tabiiy xususiyatlari asosiy semantik manba vazifasini bajaradi. Masalan, o‘zbek tilidagi “xo‘rozdek kerilmoq” iborasi mag‘rurlik va o‘zini yuqori tutish ma‘nosini bildiradi. Mazkur frazeologizmning shakllanishida xo‘rozning yurish-turishi va o‘zini tutishidagi g‘ururli holat asos bo‘lgan. “Tovuq miyali” iborasi esa aqlsiz yoki tez unutuluvchan insonlarga nisbatan qo‘llanib, salbiy ekspressiv ma‘noni ifodalaydi. Frazeologik birliklarda uy qushlari obrazi ko‘pincha inson xarakterini tasvirlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Ayrim iboralarda jasurlik, mag‘rurlik yoki faol harakat ifodalansa, boshqalarida qo‘rqoqlik, beparvolik va tartibsizlik kabi salbiy xususiyatlar aks ettiriladi. Masalan, “xo‘rozqand bo‘lmoq” iborasi haddan tashqari maqtanchoqlik yoki kerilish ma‘nosini anglatadi, “tovuqday titramoq” biror narsadan qattiq qo‘rqish

holatini obrazli tarzda ifodalaydi. Bunday birliklar xalqning uzoq yillik kuzatuvlari natijasida shakllanib, tilning badiiy-estetik imkoniyatlarini boyitgan. Uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologizmlar ingliz tilida ham keng uchraydi. Ingliz tilidagi “as proud as a peacock” iborasi haddan tashqari mag‘rur insonni ifodalasa, “to chicken out” iborasi qo‘rqib ortga chekinish ma‘nosini bildiradi. Ushbu birliklarda ham qushlarning tabiiy xususiyatlari asosiy obraz manbai hisoblanadi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi bunday frazeologizmlar qiyoslanganda ayrim o‘xshashlik va farqlar kuzatiladi. Har ikki tilda qush obrazi inson xarakterini tasvirlashda faol qo‘llanadi, biroq milliy madaniyat va xalqning turmush tarzi tufayli ularning ma‘no ifodasi hamda uslubiy qo‘llanishida ayrim tafovutlar mavjud. Frazeologik birliklarning muhim jihatlaridan biri ularning lingvokulturologik xususiyatidir. Har bir frazeologizm ortida xalqning milliy tafakkuri va madaniy qarashlari yashiringan bo‘ladi. Uy qushlari bilan bog‘liq iboralar orqali xalqning mehnat faoliyati, maishiy turmushi va axloqiy qadriyatlarini namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘zbek xalqida xo‘roz tong va uyg‘onish ramzi sifatida qaralganligi sababli ayrim iboralarda faoliyat va hushyorlik ma‘nolari ustuvorlik qiladi. Tovuq esa mayda tashvishlar yoki tartibsizlik bilan bog‘liq obraz sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Mazkur frazeologik birliklar nutqning ta’sirchanligini oshirishda muhim uslubiy vosita hisoblanadi. Badiiy adabiyot, publitsistik matnlar va og‘zaki nutqda bunday iboralar insonning ruhiy holatini qisqa, ammo ta’sirchan tarzda ifodalash imkonini beradi. Shu jihatdan uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologizmlar tilning obrazlilik va ekspressivlik imkoniyatlarini kengaytiruvchi muhim vositalardan biri sifatida baholanadi.

Xulosa

Uy xo‘jaligiga oid qushlar nomlari ishtirok etgan frazeologik birliklar xalqning milliy tafakkuri, hayotiy tajribasi va madaniy qarashlarini aks ettiruvchi muhim til vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur frazeologizmlar inson xarakteri, ruhiy holati va jamiyatdagi munosabatlarni obrazli hamda ta’sirchan tarzda ifodalash imkoniyatiga ega. Tovuq, xo‘roz, g‘oz va o‘rdak kabi uy parrandalari bilan bog‘liq iboralarning shakllanishida ushbu qushlarning tabiiy xususiyatlari, inson hayotidagi o‘rni va xalq kuzatuvlari asosiy omil sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar natijasida uy qushlari bilan bog‘liq frazeologik birliklarning semantik jihatdan rang-barangligi aniqlandi. Ayrim iboralarda jasurlik, faoliyat va mag‘rurlik kabi ijobiy ma‘nolar ifodalansa, boshqalarida qo‘rqoqlik, beparvolik, maqtanchoqlik yoki tartibsizlik kabi salbiy xususiyatlar aks etadi. Bu esa frazeologizmlarning xalqning obrazli tafakkuri asosida shakllanganligini ko‘rsatadi. O‘zbek va ingliz tillaridagi uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologik birliklar qiyosiy jihatdan o‘rganilganda, ular orasida ma‘no va obrazlilik

nuqtai nazaridan o‘xshashliklar mavjudligi kuzatildi. Shu bilan birga, har bir xalqning milliy mentaliteti, turmush tarzi va madaniy qadriyatlari ushbu birliklarning shakllanishiga o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatganligi sababli ayrim farqli jihatlar ham namoyon bo‘ladi. Frazologik birliklar tilning emotsional-ekspressiv imkoniyatlarini boyituvchi muhim vosita sifatida badiiy adabiyot, publitsistik uslub va og‘zaki nutqda keng qo‘llanadi. Uy qushlari bilan bog‘liq iboralar ham nutqning ta’sirchanligi va obrazlilikini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli bunday frazeologizmlarni lingvistik, lingvokulturologik va etnolingvistik jihatdan tadqiq etish tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Mazkur tadqiqot uy xo‘jaligiga oid qushlar bilan bog‘liq frazeologik birliklarning semantik va uslubiy xususiyatlarini yoritishga xizmat qiladi hamda zoonim komponentli frazeologizmlarni o‘rganish bo‘yicha keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
2. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002.
3. Маматов А. Э. Ўзбек тили фразеологизмларининг шаклланиши масалалари. – Тошкент: Фан, 1999.
4. Вайнрайх У. Языковые контакты. – Киев: Вища школа, 1979.
5. Kunin A. V. English-Russian Phraseological Dictionary. – Moscow: Russian Language Publishers, 1984.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
7. Gibbs R. W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. – Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
8. Haspelmath M. Understanding Morphology. – London: Arnold Publishers, 2002.
9. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An Introduction to Language. – Boston: Cengage Learning, 2011.
10. Yusupov O. Qiyosiy tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2013.